

ЩЕБЕТЮК
Наталія Борисівна,
канд. іст. наук, завідувач сектору
наукової бібліографії та біографістики
Центру історії аграрної науки
ННСГБ НААН
(м. Київ)

ЧЕСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КНИГА У ФОНДАХ ННСГБ НААН: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Висвітлено репрезентаційний аспект функцій Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН у контексті історико-наукового аналізу чеського книгодрукування та діяльності українських інституцій у Чехії.

Освещен репрезентационный аспект функций Национальной научной сельскохозяйственной библиотеки НААН в контексте историко-научного анализа чешского книгопечатанья и деятельности украинских институций в Чехии.

Lit representational aspect functions of the National Scientific Agricultural Library NAAS in the context of historical and scientific analysis of the Czech book printing and Ukrainian institutions in the Czech Republic.

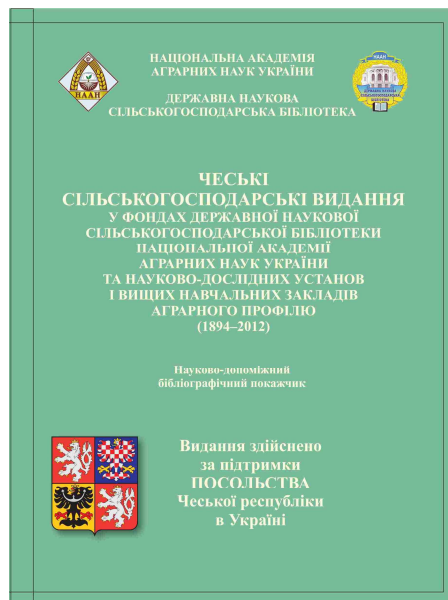
З 2009 р. в Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці та бібліотеках мережі НААН проводиться дослідження фондів та формування репертуару іноземної сільськогосподарської книги з метою відображення еволюційного поступу світової аграрної науки і розширення єдиного інформаційного простору. Серія видань «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ НААН та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю України» на сьогодні містить бібліографічні покажчики польських, французьких та німецьких колекцій. Спеціальний науково-допоміжний покажчик, підготовлений колективом сектору наукової

бібліографії та біографістики ННСГБ НААН, присвячений чеській сільськогосподарській книзі, що займає достойне місце у фондах галузевих бібліотек України і містить 1068 назв видань, з них: 948 прим. книг, 120 назв журналів.

У підготовці видання взяли участь, крім основного фондоутримувача – Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки, 7 галузевих бібліотек, а саме: Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН; Інституту сільського господарства степової зони НААН; Інституту тваринництва степових районів ім. М.Ф. Іванова «Асканія-Нова» – Національного наукового селекційно-генетичного центру з вівчарства; Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Г.С. Гжицького; Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН; Харківської державної зооветеринарної академії. Видання аграрної та суміжних тематик відбиралися укладачами за територіальним критерієм, тобто ті, що видрукувані чеською та іншими мовами у різні історичні періоди: Чехії (до 1918 р.), Чехословаччини (1918–1992 рр.), Чеської республіки (1993–2012).

У процесі роботи враховувались особливості видань, що вимагали посторінкового вивчення та застосування новітніх технологій у бібліографічній практиці: опис книг «de visu» після перегляду і порівняння всіх наявних примірників; бібліографічний опис здійснено мовою оригінала відповідно до ДСТУ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» з точним збереженням особливостей орфографії та пунктуації титульної сторінки із відтворенням фонетичних особливостей і стилю відповідної епохи.

У структурі покажчика для зручності користування додано предметно-тематичний покажчик. До бібліографічного опису подано шифр зберігання та сигл бібліотек-фондоутворювачів. На основі репертуару чеських видань

Науково-допоміжний
показчик «Чеські.....» (2012).

співробітники сектору розпочали роботу з формування бази даних за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС, що в перспективі дасть змогу створити спільну інформаційну базу з іноземної бібліографії.

Моравська місія Кирила і Мефодія.

Зауважимо, що книгодрукування у Чехії зародилося в 15 ст. одночасно в Празі і Пльзені, згодом в Брно, Куттенберзі, Оломоуці. Поява перших творів чеської писемності старослов'янською мовою пов'язана з просвітительською діяльністю Кирила і Мефодія. Брати у 863 р. прибули до Велико-Моравської держави у зв'язку із зверненням моравського князя Ростислава до візантійського цісаря Михайла з проханням прислати йому слов'янських місіонерів [1]. Зазнаючи переслідувань з боку німецького духовництва, брати проповідували православ'я слов'янською мовою. Результатом жертвенної праці Кирила й Мефодія стали: перший слов'янський алфавіт, численні переклади грецьких церковних книг, Літургії, Святого письма...

До найперших здобутків чеської писемності XI ст. належить збірник євангельських текстів «Вишеградський кодекс» та «Хроніка чехів» Козьми Празького (1045–1125). У 12–13 ст. поширюється література латинською мовою про життя, релігійні пісні, проповіді, молитви, легенди. З кінця XIII ст. з'являються рукописи чеською мовою, так звана Хроніка Даліміла – чеська історія у віршах, а також віршована «Александреїда». Рицарськими епосами й романами ознаменувалося XIV ст., зокрема, з'явилися Хроніка Збраславського монастиря під Прагою (поч. XIV ст.), Збірка містичних трактатів Кольди з Кольдіц (поч. XIV ст.) та ін. [2].

Рукописна книга продовжувала розвиватися і після появи книгодрукування. Рукописні майстерні (скрипторії), починаючи з IX–X ст. виникають при монастирях і церквах. Наприклад, скрипторій в Оломоуці

існував до XII ст., а скрипторій жіночого монастиря св. Йіржі в Празькому замку функціонував на рубежі XIII–XIV століть. Впродовж XIV ст. виникають приватні майстерні світських феодалів, які утримували штат найманих переписувачів книг. Рукописна книга в ранній період свого розвитку коштувала надзвичайно дорого. Розповсюдження грамоти та зростаючий попит на книги з середини XIV ст. потребували її здешевлення і згодом, поряд із книгою на пергаменті, з'являється книга на папері, скромніше оформлена і більш дешевша.

Сторінка «Троянської хроніки»
(Пльзень, 1470).

Найстарішою чеською паперовою книгою вважається книга празького магістрату. Імена перших друкарів невідомі, але їхні книги збереглися донині. Припускають, що першу чеську книгу було надруковано у м. Пльзені близько 1470 р. Це перекладена на чеську мову «Троянська хроніка» Гвідо Делле Колоне, написана у XIII ст.

У Пльзені в 70–80-і рр. XI ст. надруковано ще 2–3 книги. Друкар словак М. Бакаларж випускає у 1489–1513 рр. кілька книг чеською і латинською мовами. У 1487–1488 рр. у Празі друкується 2-е видання «Троянської хроніки». Як і інші першодруковані книги, що збереглися до нашого часу, «Троянська хроніка» не містить докладних відомостей про місце друкування, власника друкарні і дату виходу. Питання її походження є не менш складним, ніж дослідження стосовно перших друкованих книг Й. Гутенберга. Відкриваються друкарні в Кутній-Горі, Брно, дещо пізніше – в Літомішлі, Младій-Болеславі, Градці-Кралові та інших містах. Першими празькими книгодрукарями були Ян із Високе-Міто (1487), Ян Камп (1488–1500), Бенеда (1493–1496) [3]. Тематика перших чеських книг різноманітна: Біблія, «Римська хроніка», «Поліцейський статут», Новий заповіт та ін. До 1500 р. було видано понад 30 книг чеською мовою, з них 17 світського характеру, що свідчить про тісний зв'язок раннього чеського друкарства з культурними потребами різних верств суспільства.

У XV ст. однією з найбільших у Чехії була друкарня Яна Северина і його сина Павла, де працювали кращі друкарі й ксилографи, а продукція відрізнялася високим рівнем виконання. На початку XVI ст. вийшла перша чеська газета (М. Конач), перша карта (М. Клаудіан). У Моравії в XVI ст. значну роль відігравала друкарня Громади чеських братів у Кралиці, друкарні в Оломоуці та Пршерові.

Розквіт чеської видавничої справи у XVI – поч. XVII ст. пов'язаний із загальним підйомом національної культури і проникненням ідей гуманізму, був припинений у XVII ст. із втратою національної незалежності. Впродовж майже сторіччя чеські книги переслідувалися і знищувалися австрійським урядом. Було видано три «Індекси заборонених і виправлених книг» і так званий «Празький індекс». Згідно з підрахунками Й. Юнгмана, із 3614 чеських книг, виданих до 1750 р., було знищено 1233 і «виправлено» 130 книг [4].

Наприкінці XVIII ст. цензуру дещо послаблено і передано з духовного відомства у спеціальну державну комісію. Усі найбільш важливі книги, що видавалися у Чехії, посилалися на перегляд до Відня.

Проте у ці роки з'являється ряд видавництв, які відіграли позитивну роль в історії чеської культури. Помітний внесок в історію чеської видавничої справи зробив просвітитель, письменник і видавець Вацлав Матей Крамеріус (1753–1808), засновник видавництва «Чеська експедиція» (1791–1811). Майже за 20 років Крамеріус видав близько 100 книг (здебільшого як автор), прагнучи зробити чеську книгу доступною широким верствам населення.

Кінець XVIII – перша половина XIX ст. в історії чеського народу – період національного відродження. У Празі та інших містах Чехії і Моравії створюються нові друкарні. Помітну роль зіграли чехи Ян Спурні, Б. Гаазе, К.В. Медау, батько і син Поспішіли (близько 1000 книг від молитовників і

«Краліцька біблія» (1588).

піснярів до популярних книг з історії та географії). У цей період на чеських землях створюються наукові і національно-просвітительські товариства, що стали центрами розвитку чеської національної культури і мови, а загалом – започаткували основи сучасної видавничої справи Чеської Республіки.

У підготовленому виданні, яке нині презентуємо, найдавніші чеські книги датуються 1889–1899 рр. Їхня тематика охоплює коло питань щодо ведення господарства, зокрема вирощування сільськогосподарських культур, догляду за тваринами та ін. У межах наукового дослідження колекцій іноземної книги у «Фонді видань, випущених у XIX столітті з сільськогосподарської тематики Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН», співробітниками бібліотеки підготовлено електронну виставку чеських рідкісних книг і розміщено на офіційному WEB-сайті бібліотеки.

Наукове видання «Чеські сільськогосподарські...» включає різноманітні питання, напрями і галузі народного господарства Чеської Республіки. Найбільш численними є видання з питань:

біології, зоології, тваринництва, садівництва, механізації сільськогосподарського виробництва, охорони навколишнього середовища, а також це словники, енциклопедії, атласи. Отже, чеська спадщина є складовою мільйонного фонду нашої бібліотеки, що є галузевим депозитарієм сільськогосподарської і лісотехнічної літератури і має чималу історичну ретроспективу. Початок її сягає, скажімо умовно, до 1864 р. – функціонування бібліотеки Харківського губерніального земства, значний масив книг якої зберігається у фонді рідкісної книги ННСГБ НААН. Хоча, загалом, відомості свідчать про заснування книгозбірні при Наркомземі УСРР у 1921 р. [5, с. 13].

Власне, цей період в історії України торкається й іншого контексту, який, так би мовити, є дотичним до означеної теми. У 20-х рр. минулого століття, в

Виставка «Чеська сільськогосподарська книга XIX ст. у фондах ННСГБ НААН».

період становлення більшовицького режиму, політичні репресії в Україні призвели до масової еміграції на Захід сотень діячів освіти, науки й культури, тисяч молодих інтелектуалів. І до середини 20-х років центром української еміграції стає Чехословаччина, в її столиці Празі зосереджуються політичні й культурні сили української еміграції. За даними деяких істориків, чисельність українців-емігрантів сягала сотні тисяч чоловік.

У 1922–1923 рр. у Чехословаччині діяло товариство «Просвіта» як осередок при робітничому курорті в Брно. Тривалий час подібні товариства здійснювали свою діяльність у Братиславі й Празі, як філії Ужгородської «Просвіти». Завдяки підтримці уряду Чехословацької Республіки, й особливо її президента Масарика, у 20-і роки тут було засновано ряд громадських організацій (Український Громадський Комітет, Український комітет в ЧСР, Українське студентське товариство «Громада» та ін.), навчальні заклади (Український Вільний університет, Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова, Українська Господарська Академія у Подебрадах, Український соціологічний інститут), наукові та культурно-просвітницькі товариства (Український Академічний комітет, Українська Наукова Асоціація, Українське історико-філологічне наукове товариство, Український національний музей-архів), фахові об'єднання (Спілка Українських журналістів та письменників, Українська Агрономічна Секція, Українське педагогічне товариство, Товариство українських інженерів).

Важливе місце в житті української громади займала культурно-просвітницька діяльність. Працювали українські видавництва – Український громадський видавничий фонд, Видавництво української молоді, «Сіяч», друкувалися десятки збірників і часописів – «Науковий збірник Українського Вільного університету в Празі», «Праці Українського педагогічного Товариства в Празі», «Український інженер», «Українські медичні вісті», «Праці історико-філологічного Товариства в Празі», «Громадський вісник», «Українське книгознавство», «Нова Україна», «Розбудова нації», «Українська дійсність», «Український сокіл», «Трудова Україна», «Пластові вісті», «Український студент» [6].

Неабияке значення для розвитку української науки, освіти і культури та їх репрезентації у світі мала діяльність Українського Вільного Університету (УВУ). Створений у Відні 1921 року за ініціативи Союзу українських журналістів і письменників, Університет став на довгі роки дієвим центром підготовки сотень кваліфікованих фахівців з різних галузей гуманітарних знань. З перенесенням УВУ до Праги почалася його найбільш плідна в науково-теоретичному і культурно-освітньому аспекті доба (1921–1945) – перетворення в університет західноєвропейського зразка. Запорукою плідної діяльності був високий фаховий рівень його професури, це відомі українські вчені – І. Огієнко, В. Тимошенко, В. Щербаківський, Д. Чижевський та ін. Поряд з педагогічною роботою професори УВУ проводили плідну наукову, видавничу і популяризаторську роботу. Створено «Українське правниче товариство в Чехії» (1923), члени якого впродовж десятка років проводили наукові засідання, визначали пріоритетні напрями досліджень історії і тогочасних проблем українського права, брали участь у міжнародних наукових з'їздах і конференціях...

Український Вільний Університет (фото сучасне).

Наступним за своїм значенням науково-освітнім осередком еміграції була Українська Господарська Академія в Подєбрадах, заснована у 1922 р. і реорганізована у 1935 р. в Український Технічно-Господарський Інститут. Діяльність цього закладу залишила помітний слід в історії національної науки й культури. Першим ректором Академії був відомий вчений-гідротехнік І. Шовгенів (батько відомої української письменниці Олени Теліги). Як національна висока фахова школа, Академія готувала агрономів, економістів, кооператорів, статистів, меліораторів, гідротехніків та технологів. Лектуру очолювали провідні вчені різних галузей знань: з лісівництва – Б. Іваницький,

М. Косюра, С. Колубаєв; з економічних наук – В. Тимошенко, М. Добриловський, В. Іванис; із соціології, статистики – О. Бочковський, В. Старосольський, Ф. Щербина; з технічних наук – С. Комарецький, М. Вікул, І. Труба та ін. Загалом, за весь час її існування в Академії викладали 35 професорів, 19 доцентів, 22 лектори, понад два десятки асистентів, десять стипендіатів і 26 професорів чеських вищих шкіл та чеські фахівці, що працювали в УГА на правах лекторів [6]. Тут друкувалися збірники праць під назвою «Записки Української Господарської Академії в Чехословацькій республіці» (пізніше «Вісті УТП»), а також фахові збірники під егідою відповідних товариств. Товариство Економістів видавало збірник «Український Економіст», Агрономічне Товариство, Спілка Техніків Сільського Господарства, Товариство Кооператорів видруковували «Кооперативний альманах» і «Кооперативний огляд».

Українці-емігранти нелегко виборювали своє право на культурну ідентичність, навіть здавалося б у

сталих демократичних країнах. Та й ставлення української радянської влади в роки більшовицького тоталітаризму, зокрема її зарубіжної дипломатії було далеко не прихильним. І все таки, закордонні просвітянські осередки були і залишаються основою збереження духовності і національної свідомості світового українства, що гідно репрезентують Українську державу.

У цьому зв'язку, презентуючи чеську сільськогосподарську книгу й враховуючи історичні обставини, і власне, активну плідну діяльність українців у Чеській Республіці, зокрема у 20-х роках минулого століття, ставимо низку завдань або тем щодо комплексного дослідження, вивчення й аналізу творчої спадщини емігрантів. Це поповнить біографістичну нішу не лише історії

Українська Господарська Академія
(Подєбрадський замок, фото сучасне).

української науки, але і чеської, що стане спільним проектом за підтримки посольства Чеської Республіки в Україні.

Список використаних джерел

1. Миссия Кирилла и Мефодия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.archivarium.ru/kiev-rus/97-missia-kirilla-i-mefodiya.html.
2. Книговедение : энциклопедический словарь / Ред. кол. : Н. М. Сикорский (гл. ред.) и др. – М. : Сов. энцикл., 1982. – 664 с.
3. Minarik J. Stredoveka literatura: svetova, ceska, slovenska / J. Minarik. – Bratislava, 1970. – 278 s.
4. Zasadý rozvoje jednotne soustavy knihoven ĀSR. – Praha, 1974. – 180 s.
5. Вергунов В. А. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН : історія і сьогодення. До 75-річчя Держ. наук. с.-г. б-ки УААН як наук. установи / В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2007. – 478 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; Кн. 20).
6. Коновець О. Ф. Освітній феномен української Праги / О. Ф. Коновець // Український ідеал : історичні нариси. Діалоги. – К. : вид. центр «Просвіта», 2003. – С. 76–79.